

Rus Toplumunda Semaverin Önemi ^a

^{İD} NÜKHET ELTUT KALENDER ^b MURAT KALENDER ^c

Geliş Tarihi: 26.02.2019 | Kabul Tarihi: 24.07.2019

Öz: Semaver, Çin, Suudi Arabistan, İran, Rusya ve Türkiye gibi birçok ülkede farklı biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Semaverin geçmişi işlevsel benzerliği nedeni ile Çin’de tedavi edici özelliği bulunan bitkisel ilaçların hazırlanmasında kullanılan kaplara, hatta antik Yunan ve Roma’daki su ısıtma kaplarına dayandırılmaktadır. Bilinen en eski Rus semaverinin geçmişi ise XVIII. yüzyıl yani I. Petro dönemiyle tarihlendirilmektedir. Semaver, Rus toplumunun sembolü haline gelmiş temel kültürel unsurlardan biridir ve Rus halkının yaşantısına dâhil olma süreci Çin’deki çay kültürünün Sovyet topraklarıyla buluşması sonucunda başlamıştır. Rus halk masallarında, edebi eserlerde, şarkılarda, atasözlerinde, filmlerde folklorik bir unsur olarak semaver imgesine sıkça yer verildiği görülmektedir. Semaver günümüzde çay demleme gereci olarak kullanılmasının ötesinde dekoratif ve hediyelik ürünler arasında da kendisini göstermektedir. Bu çalışmada semaverin tarihçesi, Rus kültüründe semaverin yeri, Rus semaverinin özellikleri, semaver yapımı ile bilinen Rus şehirleri, Rusya’daki semaver müzeleri vs. konulara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Semaver, Rus semaveri, Rus kültürü, semaverin önemi.

^a Bu çalışma, 23-25 Kasım 2018 tarihleri arasında Hatay’da düzenlenen *Cemil Meriç 10. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Spor Kongresi*’nde sunulan sözlü bildiri metninin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş versiyonudur.

^b Van YYÜ, Edebiyat FAKültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Bölümü
eltutn@gmail.com

^c Van YYÜ, SBE, Sanat Tarihi Programı

The Importance of Samovar in Russian Society

Abstract: The samovar emerges in different forms in many countries such as China, Saudi Arabia, Iran, Russia, and Turkey. The history of the samovar is based on pots used in the preparation of herbal medicines which have the therapeutic properties in China due to their functional similarity, and even to the ancient Greek and Roman water heating vessels. History of the oldest known Russian samovar is dated with XVIII. century, so the period of Peter the Great. The samovar is one of the basic cultural elements that have become a symbol of Russian society and the process of its inclusion in the life of the Russian people began as a result of the meeting of tea culture in China with Soviet lands. It is seen frequently giving place to the image of the samovar in Russian folk tales, literary works, songs, proverbs, films as a folkloric element. Today, as well as being used as a tea brewing machine, the samovar also shows itself among the decorative products and souvenirs. In this study, the history of the samovar, the place of the samovar in Russian culture, the characteristics of Russian samovar, the Russian cities famous for its samovar product, the samovar museums in Russia, etc. issues will be examined.

Keywords: Samovar, Russian samovar, Russian culture, importance of samovar.

© Eltut Kalender, Nükhet & Kalender, Murat. "Rus Toplumunda Semaverin Önemi." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19 (2019), 267-292.

Giriş

Türkçede de semaver olarak adlandırılan ateşle yanan, ya da elektrikli türleri bulunan çay demleme gerecinin ilk olarak sözcüksel kökeninden bahsetmek yerinde olacaktır. Rus etimoloji sözlüklerinde ve P.Ya. Çernih'in iki ciltlik "İstoriko-etimologičeskiy slovar' sovremennogo russkogo yazıka" (Историко-этимологический словарь современного русского языка)¹ adlı açıklamalı tarihsel köken bilgisi veren etimoloji sözlüğünde semaver sözcüğüne rastlanmamaktadır. Ancak araştırmacılar tarafından bu sözcüğün etimolojisinin çay yapma amacı ile kullanılan gerecin işlevi ve dilbilgisi bakımından sözcük yapım unsurlarından yararlanılarak türetilen sözcük arasında kurulan bağa dayandırıldığı görülmektedir. Çünkü Rusça'da "sam" (сам) sözcüğü "kendi başına, kendi kendine" anlamını taşımaktadır. Nagy (2002:7) bu durumu "Rusça (само-) "samo-" öneki, Yunanca "auto-" ve İngilizce "self-" öneki benzenmektedir. "Samo-" öneki ile başlayan kelimelerin ikinci kısmı genellikle bir fiilden türetilir. Yani, "samolyot" (самолёт) (kelimenin tam anlamıyla: kendi kendine uçan) "uçak", "samokat" (самокат) (kelimenin tam anlamıyla: kendi kendine yuvarlanan) "scooter" ve "samogon" (самогон) (tam anlamıyla: kendi kendine damıtılmış) "ev yapımı içki" anlamına gelmektedir. (-Вар) "-Var" bölümü hem demleme hem de pişirme anlamına gelen bir fiilden türemiştir. Bu nedenle, "semaver" in doğru birçimdeki edebi çevirisi, "kendi kaynatan" (autobrewer) olacaktır" ifadeleri ile örneklendirmekte ve semaver sözcüğünün kökeni konusundaki bu ortak görüşü güçlü kılmaktadır. Tihonova (1989:5) ise semaver sözcüğünün kaynar su hazırlama aracı olan ve "сам варум" sözcüklerinden türetildiğini kabul etmenin yanı sıra, bazı araştırmacıların haklı olarak Tatarca "çaydanlık" anlamına gelen "санабар"² sözcüğünden türediğini varsaymalarına rağmen, bu varsayımın zayıf

¹ Çağdaş Rus Dili'nin Tarihsel Etimoloji Sözlüğü.

² Tihonova'nın bu tanımı için referans gösterdiği kaynak 1911 tarihli Encyclopaedia Britannica'nın 118. sayfasıdır, ancak Tatarcası için "sanabar" sözcüğü verildiği görülmektedir, oysaki Tatarcada bu sözcük "самовып" (samovır) şeklindedir. (https://sahifa.tj/russko_tatarskij.aspx)

olduğunu belirterek semaver sözcüğünün tam anlamıyla (öz be öz) Rusça sözcük olduğunu savunmaktadır.

Barry (1986:9) ise “ *Samovar*” kelimesinin Rusça CAMO (*samo*), “*kendi*” ve ВАРИ- \ ТЪ (*varit*), “*kaynatmak*” veya “*kendi kaynatan*” anlamına gelen sözcüklerden ya da bir o kadar mantıklı çay kabı anlamına gelen Tatarca “*sanabar*” sözcüğünden geldiği yönünde önerilen iki kaynağı vardır”³ ifadesi ile Nagy ve Tihonova’nın semaver sözcüğünün etimolojisi hakkında yaptıkları açıklamaların her ikisini birlikte vermeyi uygun görmüştür.

Semaver’in sözlüksel karşılığı konusunda ise en kapsamlı Rusça sözlük olan ve 1860’lı yıllarda yayımlanan Dal’in “*Tolkoviy slovar’ jivogo velikorussskogo yazıka*” (Толковый словарь живого великорусского языка)⁴ adlı eseri temel başvuru kaynağı olarak düşünülmelidir. Bu nedenle söz konusu sözlükte “*Semaver, bacalı ve içinde odun ya da kömür yanan, büyük bir kısmı bakırdan olan ve çay yapmak için kullanılan su kaynatma kabı*” tanımının verildiği görülmektedir.

Her ne kadar bu gereç yeryüzünde yaygın olan “semaver” ismi ile bilinse de Rusya’da “*samovar*” (*самовар*) sözcüğünün birden fazla eş anlamlısı bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanları “*samogar*” (*самогар*), “*samogreynik*” (*самогрейник*) ve “*samokipets*” (*самокуней*)tir. Ancak Kaliniçev ve Britenkova (2010:9) çalışmalarında semaverin Tula’da “*samovar*” (*kendi kaynatan/pişiren anlamında “самовар”*) ya da “*vodogrey*” (*su ısıtıcı anlamında “водогрей”*), Yaroslavl’da “*samogar*” (*kendi ısıtan/kızdıran anlamında “самогар”*), Kursk’da “*samokipets*” (*kendi kaynatan anlamında “самокуней”*), Vyatka şehrinde ise “*samogrey*” (*kendi ısıtan anlamında “самогрей”*) gibi Rusya’nın farklı yerlerinde farklı isimlerle anıldığı bilgisini paylaşmaktadır.

Semaverin genel isimlerinin dışında halk arasında mecaz

³ Barry’nin bu tanımı için referans gösterdiği kaynak 1911 tarihli Encyclopaedia Britannica’nın 118. sayfasıdır, ancak Tatarcası için “*sanabar*” sözcüğü verildiği görülmektedir, oysaki Tatarcada bu sözcük “*самовыр*” (*samovır*) şeklindedir. (https://sahifa.tj/russko_tatarskij.aspx)

⁴ Açıklamalı Çağdaş Büyük Rus Dili Sözlüğü.

adlandırmalar yapıldığı da bilinmektedir. Gilodo'nun (1991:7) "Toplum içinde semaveri "Semaver İvan İvanıç!" (Семовар Иван Иванович!), "Altın İvan İvanıç!" (Золотой Иван Иванович!) ifadelerini kullanarak saygıyla yüceltirlerdi, semaver alışılının ötesinde yüksek ve değişmez bir itibara sahipti" sözlerinden semaverin sadece yukarıda sıralanan eş anlamlılarıyla adlandırılmakla kalmayıp halk içinde kişileştirildiği ve aileden biriymişçesine benimsendiği anlaşılmaktadır. Genellikle bakır ya da sarı pirinçten üretilen semaverler sarı ve kıvımsız renkleri nedeniyle "Altın İvan İvanıç" olarak nitelenmiştir.

Semaverin Tarihçesi

Semaver, çok yeni bir icat ya da yapılan kazılara bağlı olarak yüzyıllar önceki varlığından henüz haberdar olunarak yakın tarihte benzer amaçla kullanılmaya başlanan bir gereç olmamasına karşın, İbrahimzade (2006(a):93)'nin ifade ettiği gibi imalat teknikleri dışında üzerinde fazla araştırmanın yapılmadığı bir konu olmuştur. Bugün ilk semaverin nerede ve ne zaman icat edildiğini söylemek güçtür. Ancak, bazı yazılı kaynaklarda eski zamanlara ait "semaver" işlevinde gereçlere rastlamak mümkündür. Örneğin, Yunanlılar ve Romalılar "authepsa" adı verilen taşınabilir bir pişirme kabı kullanırlardı. Klasik antik çağda *authepsa* veya *autepsa* (bu sözcük Yunanca *αὐθέρψης*, *authepses*: *αὐτός* + *ἔψω* "kendi kendine kaynama", "kendi kendine pişirme" anlamına gelmekteydi), su ısıtmak ya da ısınısu muhafaza etmek için kullanılan bir kaptı (<http://www.wikiwand.com/en/Authepsa>) şeklinde tanımlanmıştır.

Authepsa adı verilen bu kabı çift duvarla çevrelenmiş dörtgen bir platform halinde hazırlarlardı. Duvarlar arasına su dökerlerdi ve alttaki dörtgen platformun ortasında ise ateş yakarak suyu ısıtırlardı. Platformun üzerine ısıtmak ya da yemek pişirmek amacıyla üçayak koyulabilirdi (Borisova, 2009). Yunan ve Roma beslenme kültüründe bağcılığın ve şarabın yaygın olduğu bilinmektedir. Freedman (2007:75,76), Yunanlıların şarabı suyla karıştırarak içtiklerini, suyun şaraba oranına bağlı

olarak alkol içeriğini düşürmüş olabileceğini ifade etmektedir. Authepsa adlı kabin suyu ve şarabı ısıtmak ya da ısısını muhafaza etmek amacıyla kullanıldığı bilinmekle birlikte Bizans ziyafet sofralarının olmazsa olmazıydı denilebilir (<https://fusunkavrakoglu.com/bizans-imparatorlugu-46-bizans-mutfagi-1/>). Karaöz Arıhan (2012(a):186)'a göre, *İlyada*'da, bitkisel özlerle yapılan ilaçlardan ve tedavide kullanılan şaraptan bahsedilmesi antik dönem beslenme ve tıp ilişkisinin kanıtı niteliğini taşımaktadır. Karaöz Arıhan (2012(b):55)'ın antik dönemde çeşitli şaraplar olduğunu belirterek çiğneme, baskı ve sıkma işleminden geçen posanın ev sirkesi için temel malzeme oluşturduğunu ve bu malzemenin kaynatılarak belli ölçüde su eklendiğinde kaliteli olmayan bir şarap elde edildiğini, o yıl içerisinde tüketilmesi gereken bu şarap türünün adının ise *asker şarabı posca* olarak bilindiğini açıkladığı şarap türü muhtemelen authepsalarda işlem gören şaraplardı.

İbrahimzade'nin (2006(a):94) "*Rusya'da çay, Çar Mihail Fyodoroviç (1613-1645) zamanından beri biliniyordu. Çar'a bu lezzetli bitkiyi, Moğol Hanlarından biri hediye etmişti. Ancak çay Rusya'da uzun süre sadece ilaç olarak kullanılmıştır*" sözlerinden de anlaşıldığı üzere; XVII. yüzyılda çayın Asya'dan tedavi amacıyla Rusya'ya getirilmesiyle o zamanlar yalnızca soylular arasında kullanılması, bugünkü semaverin Rusya'ya gelişindeki en önemli faktör olmuştur. Tihonova (1989:5) Çin'de bacası ve küllüğü olan semavere benzeyen bir aletin varlığından söz eder ve semaverin varlığını çaya borçlu olduğunu belirtir. Tihonova'nın sözünü ettiği Çin'deki bu kap Ho-go ya da Hogoev olarak adlandırılır ve ilk başta hasta tedavi etmek amacıyla haşlanmış et suyu ile birlikte çeşitli sağıltıcı özellikli bitkiler kaynatma, daha sonraları su ve çay kaynatma, yemek pişirme ve ısıtma gereci olarak kullanılmıştır. İki ya da daha fazla bölmeden oluşan bu kaptaki aynı anda iki ya da daha fazla sayıda farklı yiyecek / içecek hazırlanabilmekteydi ve günümüzde bu işlevi yerine getiren kabin yanı sıra Ho-go/Hogoev Çin mutfağında geleneksel yemek adı olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Görsel 1. Authepşa⁵Görsel 2. Ho-go⁶Görsel 3. Ho-go⁷Görsel 4. Ho-go⁸

Asya'dan Rusya'ya XVII. yüzyılda çay kültürünün gelişiminin ardından XVIII. yüzyıl ortalarında semaver kültürü gelişme göstermiştir. Tıpkı Çin'de olduğu gibi Rusya'da bitkisel tedavi karışımları hazırlamak amacıyla kullanılmaya başlanan bir kap ortaya çıkmıştır. Kapın içerisinde kaynatılmak suretiyle bal, su, ıhlamur, adaçayı ve şerbetçiotu karışımından elde edilen içecek "sbiten" olarak adlandırılmış, kap ise bu içecek isminden türetilerek sbiten içeceği hazırlanan kap anlamında "sbitennik" adını almıştır. Dmitriyev ve İbragimzade (2006:98) sbitenin Rus şehir fuarları ve ticaret merkezlerinde sokak satıcılarının omuzlarında satılmasıyla bilindiğini ve sıcak sbitenin popüler olmasının ise çayın Rusya'da yaygınlaşmasına zemin hazırladığını ifade etmektedir.

⁵ http://avirtualmuseum.org/exhibits/roman_wineii/watering/water_3.html

⁶ <http://www.samoffar.ru/images/kitajskij-samovar-1.jpg>

⁷ <http://www.samoffar.ru/images/kitajskij-samovar-2.jpg>

⁸ http://www.kompass.ua/print/publ/kitajskij_samovar_khogo/127-1-0-1480

Görsel 5 - Sbitennik⁹

Semaverin Rus kültürüne kazandırılması sürecinde Rus Çarı Büyük Petro'nun rolü büyüktür. Ritzarev (1991:10) Büyük Petro'nun semaveri Hollanda'dan getirdiğine inanıldığını bildirmektedir. Ancak bu rivayeti destekleyecek somut bir bilgi bulunmamaktadır. Petro'nun ulusal kültür unsuru olan semaverin yaygınlaşmasına katkısı Çar olduğu dönemde Ural bölgesinde sanayide kalkınma hareketlerine hız vermesi neticesinde metalürji ve bakır fabrikalarının kurulmaya başlanması, kurulan fabrikalarda çeşitli kap kakak üretimi yapılarak ilerleyen yıllarda kulplu çay demleme gereçleri ve semaver üretimine geçilmesi yönünde olmuştur. Moskova'nın güneyinde bulunan Tula şehri ilk semaver fabrikalarının kuruluş yeri olduğundan semaverin başkenti olarak anılmaktadır. Rusya'da bilinen ilk semaver fabrikası 1778 yılında Tula şehrinde Nazar Lisitsın tarafından kurulmuştur. Semaver fabrikalarının kurucuları olan Tula'lı yetenekli ustalar, demircilik işleri ve sanatsal metal işleme becerilerini nesilden nesile aktarmışlardır, bu yüzden yeni bir ürünün üretimine uyum sağlamaları zor olmamıştır. Böylelikle, temelinde el işçiliği üretimine dayanan semaver yapım süreci tamamen şekillenmiştir (Borisova, 2009).

İlerleyen yıllarda Tula'da makine işçiliği ve buharlı makinelerle üretim yapan fabrikalar kurulmuştur. 1870'li yıllardan itibaren fabrika üretimi pudlarla¹⁰ değil düzinelerle ölçülür hale

⁹ <https://www.liveinternet.ru/tags/сбитенник>

¹⁰ Eskiden Ruslarda 16,3 kg'lık bir ağırlık birimidir.

gelmiştir ve semaver yapımı piyasayı geniş ölçüde ele geçirmiştir. (Gilodo, 1991:20).

Tihonova (1989:12, 126)'nın semaver üretiminin çok kârlı olduğu fark edilince kısa zaman içinde zanaatkârların fabrikatöre, atölyelerin ise fabrikaya dönüştüğünü bildirmesi semavere olan talebin artmasının neticesidir. XX. yüzyılın ilk çeyreğine gelinceye dek 660.000 semaver üretimiyle Tula'daki semaver fabrikalarının sayısı elliye ulaşmıştı. Ancak devrim yılları semaver üretim sektörünü de sekteye uğratmıştır. 1918 yılına gelindiğinde semaver işletmelerinin ulusallaştırılması yoluna gidilmiştir. Yani V.S.Bataşyov'un varislerinin fabrikası Tulapatronzavod (*Тулпатронзавод*)' a devredilmiştir. 1919 yılında Tula'da Bataşyov'ların eski fabrikasında üretim merkezli semaver fabrikası devlet birliği oluşturulmuştur (Tihonova, 1989:126). Ürünleri Tula'nın en iyi semaveri sayılan V.İ.Lenin Semaver Fabrikası, Şemarin Kardeşler Semaver Fabrikası temelinde kurulan en büyük işletmelerden biri olmuş ve 1922 yılından 1931 yılına kadar semaver üretmiştir (Tihonova, 1989:126).

Semaverlerin Genel Yapısı

Semaver türleri gerek üretiminde kullanılan materyal, gerek yakıt, gerek süsleme ve gerekse kullanım amacı doğrultusunda çeşitlilik gösterse de teknik olarak özellikleri aynıdır. İbrahimzade (2006(b):263) "*Bilindiği gibi semaver alttan itibaren kaide, gövde ve demlik altlığından oluşan yekpare kap şeklindedir*" diyerek bütün semaverlerin teknik olarak aynı biçimde üretildiğinin altını çizmektedir. Nagy (2002:9,10) ise aşağıdan başlayarak yukarıya doğru semaverin parçalarının sıralanışını madeler halinde açıklamaktadır:

1. Neredeyse tüm semaverler dört ayaklı kare şekilli bir *temele* sahiptir. Bu temel semaverin sıcaklığıyla mobilyaya zarar vermesini engellemektedir.

2. Kaidenin üzerinde, semaverin "*boynunu*" "*шейка*" (*şeyka*) yı buluruz. Boyun semaverin üst kısmında havalandırma odasının (rüzgâr kutusu) bulunduğu yere doğru kalınlaşır. Bu bölme atmosfer oksijeni ile yanma işlemini sağ-

lamak amacıyla kendi çevresi boyunca küçük girişlere (deliklere) sahiptir. *Boyun ile birlikte kaide "поддон" (poddon)* olarak adlandırılır.

3. Bu noktada gerçek kazan başlar. İçeride, *yanma odasını oluşturan kalın bir tüp olan "труба" (truba)*yı buluyoruz. Bu borunun tabanı, havalandırma haznesinden yakıtın oraya düşmesini önlemek için çubuklarla ayrılmıştır. Bu bölme Rusçada *"колосник" (kolosnik)* olarak bilinir.

4. Kazanın dibine yakın, küçük bir *musluk "кран" (kran)* tanktan dışarı çıkar. Gövdesinde borunun kendisini sabitlemeye yarayan küçük bir dekorasyon *"пенеёк" (repeyok)* ve bir sap ile son derece basit bir *valf "ветка" (vetka)* olmak üzere üç parçadan oluşur. Valf esas olarak tek deliklidir. Sap iki uç pozisyona çevrildiğinde valf kapalıdır, orta pozisyona çevrildiğinde ise su delikten akabilir. Her şeyi yerinde tutan vana ve sapın ağırlığıdır; sadece yukarı doğru çekebilirsiniz. O biçiminde bir halka yoktur, conta yoktur, mil yatağı yoktur, vida yoktur - ters yönde hareket edecek hiçbir şey yoktur.

5. Kazanın kapağı, ellerinizi ısıdan koruyan iki küçük tutamağa sahiptir. Bu iki tutamak, çam kozalakları anlamına gelen *"шишки" (şişki)* sözcüğü ile aynıdır. Ayrıca, kapakta küçük buharlama delikleri *"душники" (duşniki)* bulunmaktadır. Amaçları, semaverin patlamasını engellemek ve aynı zamanda demliği buharlaştırmaktır.

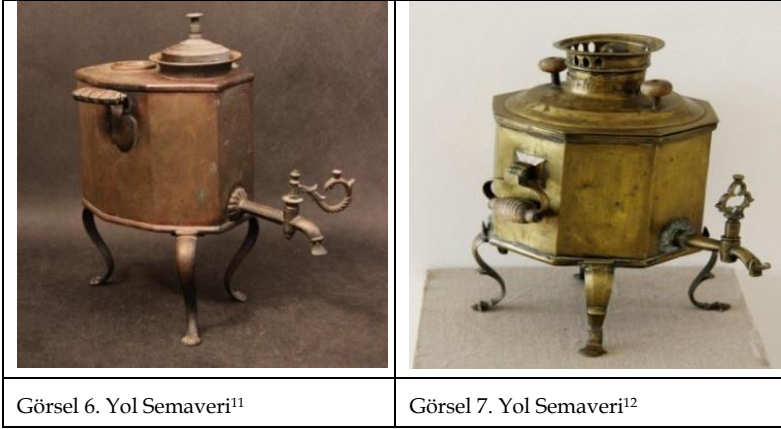
6. Tüm yapı, demlik için taç görünümlü yuva ile taçlandırılır, genellikle herhangi bir motifle süslenmiştir. Semaverin bu kısmına *"конфорка" (konforka)* adı verilir.

7. Son olarak kömürlü semaverler bir kapak ve boru için bir baca uzantısı olmak üzere iki aksesuardan oluşur. Her ikisi de aynı zamanda olmamasına rağmen ısıtma tüpünün açık ucuna yerleştirilmelidir.

Kullanım Amacına Göre Semaver Türleri

Semaver ilk etapta soylu ve yüksek gelirli kimselerce kullanılsa da ilerleyen yıllarda seri üretime geçen fabrikaların farklı metallerle yeni modelleri daha düşük fiyatla piyasaya sürme-

si sonucu semaver talebi artış göstermiştir. Ayrıca semaverlerin sadece evlerde kullanılmadığını, dışarıya gezmeye çıkarken de insanların yanlarında semaverlerini taşıdıklarını belirtmek gerekir. Dolayısıyla dışarıda kullanılmak üzere yol semaveri “*do-rojnyy samovar*” (дорожный самовар) adı verilen ayrı bir semaver türü üretilmiştir.

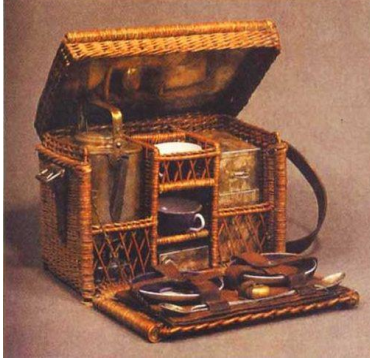
Tihonova'dan (1989:19) edindiğimiz bilgiye göre bu semaverler şekil bakımından diğerlerinden farklı ve taşımaya uygundur (demonte ayaklar vida ile tutturulurdu, kulpları ise duvara bitişik olurdu). Bu semaverler şekil bakımından çok kenarlı, kübik, bazen de silindirik olurdu. İbrahimzade (2006(a):97) ev ve yol semaverlerinin dışında uzun süreli seyahatlerde kullanılmak amacıyla trenlerde de semaver bulunduğunu belirtmektedir ve bu konuyu “*Bu amaçla sefer semaverleri üretilmekte, ayrıca çay içmek için gerekli olan her türlü aksesuar, alet, kap, kacak ve takımların yer aldığı çekmeceli çay dolapları yapılmaktaydı. Sefer semaverleri form açısından sıra dışı olup kolayca taşınabiliyordu. Bunların ayakları açılıp takılabiliyor, destekleri de semaverlerin duvarlarına doğru sıkıca yatırılıyordu. Bu tip semaverlere “pogrebets” (нозпебей) denirdi. Bunlar yuvarlak gövdeli veya çok yüzlü, daha çok da kupa şeklindeydi... Bu semaver kullanılmadığı zamanlar*

¹¹

http://www.moscowsamovar.ru/index.php?page=samovar_dorojnyiy&z=%F

¹² <http://pushkin.ellink.ru/museum/vexh8/v1.asp>

su haznesine metal kutular ve mataralar sıkıca yerleştirilirdi. Görünüşe bakılırsa söz konusu semaver, askeri kamp yerlerinde ve açık ordugâhlarda kullanılmak için imal edilmiştir. İmalatçının, kapağın üzerindeki kemik destekleri apoletler şeklinde yapmış olması, semaverin asker ihtiyaçları için kullanıldığını göstermektedir. XX. yüzyılın başlarında askerler için sırt semaverleri de üretilmişti.” ifadeleri ile açıklamaktadır.

Görsel 8. Pogrebets¹³Görsel 9. Pogrebets¹⁴Görsel 10. Pogrebets¹⁵

Görsel 11. Çin İmparatoru'nun Çay Töreni Sandığı (Freedman, 2007: 124)

Freedman (2007:124) Çin İmparatorluğu'nda Qing saraylarında yemek ya da çay için belirlenmiş odalar olmayıp; uygun vakit geldiğinde imparator neredeyse, sofranın da orada impa-

¹³ <http://www.intea.ru/p/pogrebec.html>

¹⁴ https://www.spbmuseum.ru/funds/470/3900/?lang_ui=en

¹⁵ <https://p-syutkin.livejournal.com/113320.html>

ratorun önüne kurulduğunu anlatırken İmparator Qianlong dönemine (XVIII. yüzyılın ikinci yarısı) ait bir çay töreni sandığının görselini vermektedir, bu çay töreni sandığı ve pogrebets arasındaki benzerlik dikkat çekmektedir, fakat hangisinin diğerinin öncüsü olduğu konusunda bir veri bulunmamaktadır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında XX. yüzyılın başında ise yakıt bakımından farklılık gösteren yeni bir semaver türü üretilmeye başlanmıştır. Bu semaverlerde kerosin (gazyağı) kullanılmaktaydı ve bu dönemde semaver “Pariçko” ve Çernikov fabrikasının yandan bacalı bakır semaverleri ortaya çıkmıştır (Tihonova, 1989:19).

Görsel 12. Yandan Bacalı Semaver¹⁶

Semaverlerin Şekil Bakımından Aldıkları İsimler

Genel yapı itibari ile teknik özellikleri aynı olsa da şekil bakımından semaverler farklılık göstermektedir. Semaverler her ne kadar ilk üretim yıllarında standart tipte üretilse de ilerleyen süre zarfında semaver fabrikalarının sayısının artmasıyla her bir fabrika bir diğerinden farklı, daha estetik ürün geliştirme çabasına girişmiş ve neticesinde farklı dekorlarla farklı biçimlerde semaverler üretilmiştir. Gilodo (1991:20) bu semaverlerin başlıcalarının “vazo”, “kadeh” ve “silindirik” görünümlü kaplar olduğunu belirtmektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyılın başlarında ise semaverler şişe anlamında “banka” (банка), kadeh anlamında “ryumka” (рюмка), vazo anlamında

¹⁶

https://kopilkaurokov.ru/nachalniyeKlassi/presentacii/vnieklassnoie_mieropriiatitie_dlia_uchashchikhsia_nachal_nykh_klassov_osienniie_p

da "vaza" (ваза), yumurta anlamında "yaytso" (яйцо), palamut anlamında "jyolud' " (жёлудь), armut anlamında "dul'ya" (дудья), pancar anlamında "repka" (репка) gibi tamamen ürünün biçimini niteleyen isimlerle adlandırılmaktaydı (Gilodo, 1991:22).

Görsel 13. Semaver Banka (Gilodo, 1991: 142)

Görsel 14. Semaver Banka (Gilodo, 1991: 144)

Görsel 15. Semaver Ryumka (Gilodo, 1991: 126)

Görsel 16. Semaver Ryumka (Gilodo, 1991: 132)

Görsel 17. Semaver Vaza (Gilodo, 1991: 78)

Görsel 18. Semaver Vaza Gilodo, 1991:86

Görsel 19. Semaver Yayıso (Gilodo, 1991: 161)

Görsel 20. Pashal'noye Yaytso (Gilodo, 1991: 163)

Görsel 21. Semaver Jyolud' (Gilodo, 1991: 164)

Görsel 22. Semaver Dul'ya (Gruşa) (Gilodo, 1991: 174)

Görsel 23. Semaver Dul'ya (Gruşa)
(Gilodo, 1991: 178)

Görsel 24. Samovar Repka¹⁷

Semaverler sadece şekilleri itibarı ile değil, yapıldıkları malzeme bakımından da farklılıklar göstermektedir. Yüksek ısıya dayanıklı olması, uzun yıllar kullanım imkânı sunması, ısıyı muhafaza edici olması gibi tüketici yararına olan hususlar göz önünde bulundurularak kızıl ya da yeşil bakır, pirinç, bakır-çinko alaşımı, bronz, zamanla daha ucuz olan pirinç alaşımı kullanılarak semaver üretilmiştir, ancak Borisova (2009) önemli şahsiyetlere hediye edilmek üzere saf gümüş, altın kaplama ve porselen semaverlerin de üretildiğini ifade etmektedir. İbrahimzade (2006(a):91)' den edindiğimiz bilgiye göre ise; semaver imalatında tombak¹⁸, kırmızı bakıra kıyasla on misli daha sık kullanılmaktaydı ve tombak semaverler daha pahalı, güzel ve lüks olduğundan soylular ve varlıklı kesim arasında rağbet görmekteydi.

¹⁷ <http://art-ant.ru/magazin/product/samovar-ugolnyy-repka-riflenoye-batashev-konets-19-veka>

¹⁸ Yaklaşık yüzde sekseni bakır, yüzde yirmisi çinkodan oluşan alaşıma verilen addır.

Görsel 25.Özel Yapı. Gümüş Semaver¹⁹Görsel 26.Özel Yapı. Gümüş Semaver²⁰Görsel 27. Özel Yapım Altın Kaplama Semaver²¹

Görsel 28. Porselen Semaver (Lyugniyeva, 2014: 7)

Görsel 29. Porselen Semaver (Lyugniyeva, 2014: 31)

Görsel 30. Porselen Semaver²²

¹⁹ <https://tr.pinterest.com/pin/487444359639302248>

²⁰ <https://tr.pinterest.com/pin/561613016022918108>

²¹ <https://tr.pinterest.com/pin/555490935262370730>

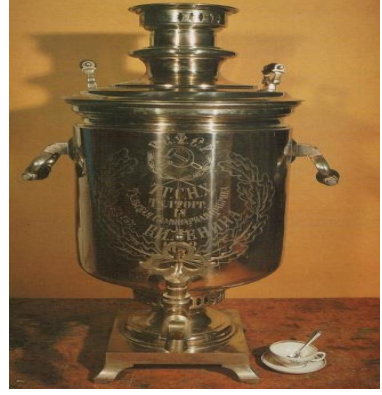
²² <https://tr.pinterest.com/pin/455004368574744590>

Semaver Motifleri

Semaverler üretildiği malzeme ve biçim bakımından birbirinden ayrılmasının yanı sıra üzerlerine işlenen motifler ile de dikkat çekmektedir. Her ürünün üzerinde ya üretici fabrikanın damgası, ya yapan ustanın ismi, ya da çift başlı kartal sembolü ön plana çıkmaktadır, ancak farklı metalik malzemelerden üretilen semaverler dışında kullanılan malzemelerde daha çok çiçek motiflerine rastlanmaktadır. Barry (1986:15) ürün üzerindeki damganın genellikle semaverin gövdesinin ön yüzünün orta kısmında ve kapağının tam üzerinde bulunduğunu, bu damgalar ile ürünün üretim yeri ile üretim yılı hakkında bilgi verildiğini belirtmektedir. Ayrıca Barry (1986:15), etrafında Rusya'da üretildiğine ilişkin yazının bulunduğu çift başlı kartal ya da etrafında herhangi bir yazı bulunmayan sadece çift başlı kartal sembollerinin de ürünün Çarlık Rusyası topraklarında üretildiğinin bir göstergesi olduğunu vurgulamaktadır. Üzerinde damga ve semboller dışında, yapan ustanın ismini taşıyan semaverler üretici fabrikanın markasını taşıyanlardan daha nadirdir. (Barry, 1986:17).

Görsel 31. Bataşyov Fabrikasında Üretilen Semaver (Tihonova, 1989: 122)

Görsel 32. Lenin Fabrikasında Üretilen Semaver (Tihonova, 1989: 134)

	
<p>Görsel 33. A. A. Vorob' Yov (Usta İsmi) (Kaliniçev & Britenkova, 2010: 287)</p>	<p>Görsel 34. Çift Başlı Kartal Devlet Arması ve Üretildiği Fabrikasının İsmi (Kaliniçev & Britenkova, 2010: 279)</p>
	
<p>Görsel 35. Çift Başlı Kartal Devlet Arması (Kaliniçev & Britenkova, 2010: 207)</p>	<p>Görsel 36. Ornamental Motifli Semaver (Tihonova, 1989: 140)</p>

Semaverlerin standart tipten uzaklaşarak daha estetik hale bürünmesi neticesinde üzerinde çeşitli motiflere yer verilmiştir. Neoklasik, neorokoko tarzında semaver süslemelerine yer verilse de en popüleri ornamental²³ motifler olmuştur.

²³ Maddi kültür ürünleri (silah, kap-kacak, müzik aletleri vs.) üzerinde kullanılan tasviri olmayan (geometrik olan ve olmayan) ya da tasviri olan (insan, bitki, hayvan figürlerinde) süslemelere verilen addır.

Borisova (2009)'ya göre, antik vazo görünümündeki en eski semaverler tasarımı ve çiçekli süslemesi bakımından ampir tarzının klasik gelenek çerçevesinde olduğunun kanıtıdır, ancak 1840'lı yıllara bakıldığında Rusya'da kabartma çiçek, yaprak süslemeleri bakımından zenginliğiyle bilinen ikinci rokoko tarzının egemen olduğu görülmektedir.

Rus Toplumunda Semaver İmgesi

Rus toplumunda semaver imgesine Gilodo (1991:7) "*Dekoratif ve uygulamalı Rus sanatları ve günlük Rus yaşamının orijinal örneği olarak semaverin geçmişine gittikçe büyüyen merak yaklaşık iki yüz elli yıldır ülkemizde semaverin alışılmadık popülaritesi su kaynatmak için cansız metal eşyanın canlı "ruha" sahip olmasıyla açıklanmaktadır, çünkü vazgeçilmez kavramlar misafirperverlik ve samimiyetin, dostane ilişkilerin, içten konuşmaların, ev huzuru ve rahatlığının kişileştirmesi her zaman semaverdi"* sözleriyle açıklık getirmektedir.

Sözlü halk edebi eserlerinden Puşkin, Gogol, Çehov gibi ünlü Rus yazarlarının eserlerine, çocuk edebiyatından görsel sanat eserlerine kadar hemen her alanda semavere yer verildiği görülür. Türk televizyonlarında yayımlanan "Maşa ile Koca Ayı"²⁴ adlı Rus yapımı çizgi film bu durumu açıklamak için gerçek bir örnektir. Aslında bu çizgi film "Maşa ile Ayı" adlı Rus halk masalının seri olarak ekrana uyarlanmış halidir. Karakale (2018,43) "*Çizgi filmde ayının evinde Rus kültürünün birer sembolü haline gelmiş eşyaları görmek mümkündür. Örneğin geleneksel Rus evlerinin vazgeçilmez bir parçası olan 'semaver' başköşede durmaktadır"*... ifadesine yer vermektedir. Bu çizgi filmde Rus toplumunun yaşamında derin iz bırakmış olan semaver görseli neredeyse hemen her bölümde ön plana çıkarılarak kültürel değeri vurgulanmakta ve yüzyıllardır süregelen masa başında toplanarak çay içme kültürü yansıtılmaktadır.

---

²⁴ Orijinal ismi "Maşa ile Ayı" anlamındaki "Maşa i Medved' (Маша и Медведь)" dir.

Görsel 37. Maşa ile Koca Ayı'dan Bir Kare²⁵

Görsel 38. Maşa ile Koca Ayı'dan Bir Kare²⁶

Rus toplumunda bir evde semaverin varlığı zenginlik göstergesiydi. Semaver bulunan ortamlarda ciddi iş problemleri çözüldü, en sıcak ve siyasi tartışmalarda dahi semaversiz yapamazlardı. Petersburglu aristokratın evinde de, yoksul kasabalı çalışanlar için handa ya da çay evinde de bir semaver gerekiyordu. Semaver XIX. ve XX. yüzyıl boyunca Rus yaşamının karakteristik sembolü ve ulusal kültürel geleneklerin bir parçası olarak XIX. yüzyıldan itibaren çay partisinin ana malzemesi olmuştur (Kaliniçev, Britenkova, 2010:7). Hatta semaver XX. yüzyılın başlarına kadar zenginliğin göstergesiydi ve zengin evlerinde biri günlük kullanılırken, diğeri ise misafir geldiğinde, özel günlerde ya da bayramlarda kullanılmak üzere iki ayrı semaver bulunurdu (İbrahimzade, 2006(a):95).

XIX. yüzyılın başlarına doğru çay içme alışkanlığı tüccarların, zanaatkarların ve köylülerin de geleneği haline dönüşmesiyle çay milli bir içecek haline gelmiştir. Bu nedenle semaver hemen hemen her eve rahatça girmiştir. Akşam olunca bütün aile bireyleri semaverin etrafında toplanırdı. Semaverin koyulduğu masaya çiçekli örtüler örtülür, tam ortaya özel bir tepsi, tepsinin içine de semaveri koyarlardı. Semaver ısıyı uzun süre muhafaza edebildiği için kimi zaman çay masalarında saatlerce oturulup sohbetler edilirdi.

Ruslar için “semaver başında” [u samovara (y самовара)]

²⁵ <http://lookw.ru/multfilmy/646-multiplikaciya.-masha-i-medved-50-oboev.html>

²⁶ <http://lookw.ru/multfilmy/646-multiplikaciya.-masha-i-medved-50-oboev.html>

ifadesi, çay masasının etrafında semaver başında toplanmak, oturmak ve aheste aheste konuşmak, sohbet etmek ve çay içmek gibi somut bir anlam taşırdı (Kaliniçev, Britenkova, 2010:7).

Sonuç

El yapımı semaverler malzeme, harcanan emek, işçilik, zaman ve nadir bulunması vs. gibi nedenlerle yüksek maliyeti olan ürünlerdi. Ancak, semaver üretiminde arz-talep dengesinin yukarıya doğru hızla ivme kazanmasına bağlı olarak fabrikaların kurulması sonucu daha ucuza semaver üretilmeye başlanmış ve önceleri yalnızca soylu ve gelir düzeyi yüksek kişilerin alabildiği semavere işçilerin, zengin köylülerin ve tüccarların evlerinde, hanlarda, çay evlerinde ve konuk evlerinde kıscası her yerde rastlamak mümkün hale gelmiştir.

XVIII. yüzyıldan itibaren farklı metal ya da metal alaşımlarından elde edilmek suretiyle çay yapmak amacıyla, farklı biçimlerde ve farklı motiflerle üretilen semaverlerin yerini bugün pratik kullanımı nedeniyle elektrikli semaverler almıştır. Yine de günümüzde katı yakıt hazneli semaverler Rusya'da hemen her ailenin evinde dekoratif maddi kültür unsuru olarak özel bir yere sahiptir. Halen pikniklerde, doğa gezilerinde, toplantılarda, bayramlarda ve özel günlerde geleneksel semaverler kendini göstermeye devam etmektedir. Dolayısıyla günlük kullanımdan uzaklaşmasına rağmen, ucuz ve kolay elde edilebilen odun ya da kömür gibi katı yakıtlar geleneksel semaverlerin popülaritesinin artmasında etken olmuştur ve kerosinle yanan semaverler ya da elektrikli semaverler geleneksel semaverlerin yerini almayı başaramamıştır.

Lisitsın tarafından Tula'da ilk semaver fabrikasının kurulduğu günden bugüne değişik boyut ve hacimlerde semaverler üretilmiştir. Rus toplumunun semavere verdiği önemi yıllık üretim miktarı ya da dekoratif, hatta hediyelik amaçla satın alma istatistikleri bakımından değerlendirerek ölçmek doğru değildir. Ulusal maddi kültür unsuru olabilmesi için bir nesnenin sözlü ve yazılı edebiyat, resim, müzik, taş ya da ağaç oyma

gibi sanat alanlarında benimsenerek işlenmesi de toplumsal bilinç göstergesi sayılmalıdır. Dolayısıyla Rusya’da varlık gösterdiği ilk günden bugüne dek üretilmiş semaverlere verilen önemin bir başka göstergesi de Rus şehir ve küçük yerleşim yerlerinde semaver anıtları ve semaver müzelerinin yapılmasıdır diyebiliriz. Farklı dönemlere ait, farklı malzemelerden üretilen biçim bakımından farklı üretilen semaverler Rusya’nın birçok yerinde kurulan müzelerde sergilenmektedir. Bu müzeler; Tula (1990) XVIII-XX. yüzyıl sonuna kadar çeşitli semaverler sergilenmektedir, Kasimov (2007) - bu müzede 50 kişiyle sınırlandırılan çay seremonileri de düzenlenmektedir, Gorodets-Terem russkogo samovara (2008), Saratov (2015)- burada son yirmi beş yıla ait semaverler sergilenmektedir, Kolomen-Dom samovara-Burov ailesinin özel koleksiyonudur ve müzede ziyaretçilerin geleneksel Rus giysileri giyerek üzerine uzanıp fotoğraf çektirebilecekleri bir de Rus sobası bulunmaktadır, Moskova-burada 1825-1900 yılları arasında üretilen semaverler sergilenmektedir, Suksun (1977) yerel tarih müzesi niteliğindedir ve ağırlıklı olarak bakır ürünler sergilenmektedir, Çerepovets - Blagoveşçenskaya starina- özel bir müzedir ve ikinci katında XVIII-XX. yüzyıllara ait semaverler sergilenmektedir, Tula (2018)- Mihail Borşçyov’un şahsi koleksiyonudur - en büyük özel koleksiyon niteliğinde olup, Rusya Rekorlar Kitabı’na girmiştir.

Kaynaklar

Barry, Mary J. (1986).*The Samovar History and Use*. www.fortross.org (Erişim T. 05.11.2018).

Borisova, O.N. (2009). *Samovar kak predmet dekorativno-prikladnogo iskusstva*, Vladivostok.

<https://cyberleninka.ru/article/n/samovar-kak-predmet-dekorativno-prikladnogo-iskusstva> (Erişim T. 12.11.2018).

Dmitriyev, V. A., İbragimzade K. (2007). “Russkiy samovar v g. Van”, *Russkiy i Turetskiy mir*. Vostokovedeniye i Afrikanistika v universitetah Sankt-Peterburga, Rossii i Yevropı. II. Mejdunarodnaya

- nauçnaya konferentsiya. 5-7 aprelya 2006 g.: Dokladı i materialı, SPb:Vostoçnyy fakul'tet SPbGU, ss. 97-113.
- Freedman, P. (2007). *Yemek, Damak Tadının Tarihi*, (çev. Elhüseyni, N.), İstanbul: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık.
- Gilodo, A.A. (1991). *Russkiy samovar*, Moskva: Sovetskaya Rossiya.
- İbrahimzade, K. (2006(a)). "Semaverin Öyküsü", *Antropoloji (A.Ü. DTCF)*, 2005(21), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, ss.89-104.
- İbrahimzade, K. (2006(b)). "Van Müzesinde Bulunan Semaver Örnekleri", *IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu (21-23 Nisan 2005-Erzurum)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, ss. 263-267.
- Kaliniçev, S.P., Britenkova, L.V. (2010). *Samovarı Rossii*, Moskva:Hobbi-Press.
- Karakale, F. (2018). " 'Rus Ayısı' Kavramının Ortaya Çıkışı", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 3(1), ss. 35-45.
- <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/512842> (Erişim T. 01.12.2018).
- Karaöz Arıhan, S. (2012(a)). "Anadolu'da Antik Dönem Beslenmesi", *Biyolojik Antropoloji-75. Kuruluş Yıldönümü Anı Kitabı*, Ankara:A.Ü. DTCF Yayınları: 410, ss.183-213.
- Karaöz Arıhan, S. (2012(b)). "Antik Çağda Beslenme", *Beslenme Antropolojisi-I*, Ankara:Hatiboğlu Basım ve Yayım San. Tic. Ltd. Şti., ss.45-78.
- Lyugniyeva, B. (2014). *Farforoviye samovari, İlyustratsii*, Kiev:Samizdat.
- Nagy, D., (2002). *Russian Tea HOWTO* <ftp://ycn.franken.de/pub/Linux/docs/HOWTO/Russian-Tea-HOWTO.html> (Erişim T. 01.11.2018).
- Ritzarev, M. "A Singing Peasant": *An Historical Look at National Identity in Russian Music*. https://lewebpedagogique.com/musicatub/files/2014/01/Ritzarev-A_Singing.pdf (Erişim T. 17.01.2019).
- Tihonova, A.S. (1989). *Tul'skiy samovar*, Tula: Priokskoye knijnoye izdatel'stvo.

- <http://www.wikiwand.com/en/Authepsa> (Erişim T. 30.10.2018).
- http://avirtualmuseum.org/exhibits/roman_wineii/watering/water_3.html (Erişim T. 30.10.2018).
- https://muzei-mira.com/neobichnie_muzej/711-muzej-samovarov.html (Erişim T. 30.10.2018).
- <https://www.museum-tula.ru/muzei/muzej-samovar/> (Erişim T. 28.12.2018). https://tonkosti.ru/Тулский_музей_самоваров (Erişim T. 06.12.2018).
- <http://www.nn-obl.ru/примечательные-места/городец/городецкий-музей-самоваров/> (Erişim T. 26.01.2019).
- http://www.saratov.aif.ru/culture/art/v_saratove_otkryli_muzej_samovarov (Erişim T. 19.11.2018).
- <http://dostoyanie.info/ryazanskaya-oblast/muzej-samovarov/> (Erişim T. 30.01.2019).
- https://tonkosti.ru/Касимовский_музей_самоваров (Erişim T. 18.01.2019).
- <http://www.domsamovara.ru/> (Erişim T. 29.11.2018).
- <https://www.vashdosug.ru/msk/exhibition/performance/549875/> (Erişim T. 20.12.2018).
- <https://prosuksun.ru/#muzej> (Erişim T. 27.01.2019).
- <https://ranpress.ru/v-cherepovce-otkrylsya-muzej-blagoveshch/> (Erişim T. 16.11.2018).
- <http://samovar-museum.ru/> (Erişim T. 03.01.2019).
- <https://www.samovarov.net/> (Erişim T. 30.10.2018).
- <http://art-ant.ru/magazin/product/samovar-ugolnyy-repka-riflenoye-batashev-konets-19-veka> (Erişim T. 13.12.2018).
- <https://tr.pinterest.com/pin/487444359639302248/> (Erişim T. 27.01.2019).
- <https://tr.pinterest.com/pin/561613016022918108/> (Erişim T. 27.01.2019).
- <https://tr.pinterest.com/pin/555490935262370730/> (Erişim T. 27.01.2019).

27.01.2019).

<https://tr.pinterest.com/pin/455004368574744590> (Erişim T.

27.01.2019).

<http://lookw.ru/multifilm/646-multiplikaciya.-masha-i-medved-50-oboev.html> (Erişim T. 02.01.2019).